

divino altoque iudicio juste fieri minime dubitandum est, cum deserit Deus et possidet inimicus: quod sic accipiendum est quemadmodum et ibi. Sed hic aliud movet, quomodo dictum sit ad hoc eis confortatum cor, ut exurgerent in bellum adversus Israël, et ob hoc eis non præberent misericordiam: quasi præbenda esset, si non bellarent; cum Deus præceperit nulli eorum esse parcendum; et ob hoc Gabaonitis pepercerint, quia se de longinqua terra venisse fingentes eorum jurationem tenuerant. Sed quoniam quibusdam ultro præbuerunt Israëlitaë misericordiam, quamvis contra Dei mandatum; ad hoc dictum esse intelligendum est, istos ita bellasse ut non eis parceretur, nec ab eis ipsis Israëlitaë neglecto Dei mandato, ad misericordiam flecterentur. Quod quidem, duce Jesu, qui omnia diligenter divina præcepta servabat, non est credendum fieri potuisse: verumtamen nec ipse istos tam cito delevisset, nisi conspirantissime contrairent: atque ita fieri posset ut eis ab illo minime debellatis, qui Dei præcepta implere curabat, remansissent ad illud tempus, quando eis possent parcere post mortem Jesu, qui non tanta cura Dei mandata faciebant. Nam et adhuc eodem vivente quibusdam illi pepercerunt, tantummodo eos ditioni suæ subjugantes: quosdam vero nec vincere potuerunt. Verum hæc non illo duce facta sunt; sed cum jam senex vacaret a bello, tantummodo eis terras dividens; ut ipsi jam illo non bellante, divisas sibi terras partim jam hoste vacuas tenerent, partim pugnando caperent. Et quod vincere aliquos minime potuerunt, providentiæ divinæ fuisse, opportune Scripturarum certis apparebit locis.

QUÆSTIO XIX.

« Et non perdidit Ephræm Chananæum qui habitabat » in Gazer: et habitabat Chananæus in Ephræm usque » in diem istum, donec ascendit Pharaos rex Ægypti et » cepit civitatem, et incendit eam in igni: et Chana- » næos, et Pherzæos, et qui habitabant in Gazer trans- » punxit: et dedit eam Pharaos in dotem filiæ suæ¹. » Quod de Pharaone rege dictum est, miror si propheticæ dictum intelligere debemus; cum hæc historia illis temporibus conscripta credatur, quibus erant gesta illa recentia. Quid autem magnum eligi potuit quod propheticæ diceretur, cum præterita narrentur, taceanturque futura majora, et maxime necessaria? Proinde potius existimandum est Septuaginta interpretes, qui auctoritate prophetica ex ipsa mirabili consensione interpretati esse perhibentur, hæc addidisse, non tanquam futura prænuntiantes, sed quia illo tempore ipsi erant, quo facta esse meminerant, et in libris Regnorum legerant². Etenim regum temporibus factum est. Quod ideo credibilis nobis visum est, quoniam inspeximus interpretationem quæ est ex hebræo, et hoc ibi non invenimus: sicut nec illud quod dictum est de Jericho, quod Hoza qui eam reparasset, incurreret maledictum quod dixerat Jesus. Sic enim scriptum est, « Et adjuravit Jesus in illa die. Maledictus homo qui resuscitabit et ædificabit civitatem illam: » in primogenito suo fundabit eam, et in novissimo suo » imponet portas ejus³: » huc usque invenitur in interpretatione ex hebræo. Illud autem quod sequitur: « Et » ita fecit Hoza qui ex Bethel, in Abiron primogenito » fundavit eam, et in resalvato novissimo imposuit por-

¹ Josuë xvi, 10. — ² 3 Reg. iv, 34 juxta lxx, in Vulgata autem ix, 16.
— ³ Josuë vi, 26.

» tas ejus : » hoc illic non legitur. Unde apparet a Septuaginta interpositum, qui factum esse noverant.

QUÆSTIO XX.

« Et Amorrhæus permansit ut habitaret in Elom et in Salamin, et gravata est manus Ephræm super eos, et facti sunt illis tributarii¹. » Hoc jam contra Domini præceptum fiebat, et adhuc vivebat Jesus, sed dux eorum in illis præliis jam præ senectute non erat. Propter hoc dictum est, a Domino factum ut confortaretur cor illorum², qui simul conspiraverunt ire in bellum contra Jesum, ne ista illis misericordia præberetur, etiam contra Dei præceptum, si remansissent non expugnati, et senescente sive defuncto Jesu relinquerentur expugnandi a filiis Israël, qui eis contra præceptum Domini possent parcere, quod ille non faceret.

QUÆSTIO XXI.

MERITO queritur, cum Israël non solum usque ad diem mortis Jesu, verumetiam postea non eradicaverit gentes, quæ terram promissionis tenebant, quamvis ex parte illis debellatis in eadem promissa hæreditate consisterent, quomodo intelligendum sit quod dictum est : « Et dedit Dominus Israël omnem terram, quam juraverat dare patribus eorum, et hæreditaverunt eam, et habitaverunt in ea. Et requiem dedit illis Dominus in circuitu, sicut juraverit patribus eorum : non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, omnes inimicos eorum tradidit Dominus eis in manus eorum. Non decidit ex omnibus verbis bonis, quæ locutus est Dominus filiis Israël, omnia advenerunt³. »

II. Diligenter ergo universa consideranda sunt. Et pri-

¹ Josué xix, 47 juxta lxx. — ² Id. xxi, 20. — ³ Ibid. 41-43.

mum videndum quot gentium terra promissa sit Israëlitis. Septem quidem gentes assidue videntur commemorari, sicut in Exodo legitur : « Et dixit Dominus ad Moysen, » Vade, et ascende hinc tu et populus tuus, quos eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham et Isaac et Jacob, dicens : Semini vestro dabo eam : et simul mittam ante faciem tuam Angelum meum, et ejiciet Amorrhæum et Cethhæum et Pheresæum et Gergesæum et Evæum et Jebusæum et Chananæum¹. » Harum ergo septem gentium terram videtur Deus Patribus promississe. Scriptum est etiam in Deuteronomio multo expressius : « Si autem accesseris ad civitatem expugnare eam, et evocaveris eos cum pace, siquidem pacifica responderint tibi, et aperuerint tibi omnes populi qui inventi fuerint in civitate erunt tibi tributarii et obedientes : si autem non obedierint tibi, et fecerint ad te bellum, et circumsedebis eam, et tradet eam Dominus Deus tuus in manus tuas, et interficies omne masculinum ejus in nece gladii, præter mulieres, et suppellectilem et omnia pecora et omnia quæcumque fuerint in civitate et omnia utensilia prædaberis tibi, et edes omnem prædationem inimicorum tuorum, quos Dominus Deus tuus dabit tibi. Sic facies omnibus civitatibus quæ longe sunt a te valde, quæ non sunt a civitatibus gentium istarum. Ecce autem ex civitatibus istis, quas Dominus Deus tuus dat tibi hæreditare terram eorum, non vivificabis omnem vivum, sed anathemabis eos, Cethhæum et Amorrhæum et Chananæum et Pheresæum et Evæum et Jebusæum et Gergesæum, quemadmodum mandavit tibi Dominus Deus tuus². » Et hic istarum septem gentium terram promissam in hæreditatem, quam debellatis usque ad interuersionem eisdem gentibus

¹ Exod. xxxiii, 1, 2. — ² Deut. xx, 10-17.

Israëlitæ possiderent, manifestum est. Cæteras enim quæ longinquius extra istas gentes invenirentur, voluit fieri tributarias eorum, si non resisterent: si autem resisterent, etiam ipsas interfici, et in perditionem dari, exceptis pecoribus et quæ in prædam possent venire. Item alio loco in Deuteronomio ita legitur: « Et erit, cum induxerit te » Dominus Deus tuus in terram in quam intras ibi hæ- » reditare eam, et abstulerit gentes magnas et multas a » conspectu tuo, Ceththæum et Gergesæum et Amorrhæum » et Pheresæum et Chananæum et Evæum et Jebusæum, » septem gentes magnas et multas et fortiores vobis, et » tradet eos Dominus Deus tuus in manus tuas, et per- » cuties eos, exterminio exterminabis eos. Non dispones » ad eos testamentum, neque miserearis eorum, neque » matrimoniis jungamini cum eis: filiam tuam non » dabis filio ejus, et filiam ejus non sumes filio tuo¹, etc. »

III. Proinde his atque aliis Scripturarum locis sæpe ostenditur, harum septem gentium terras ita accepisse in hæreditatem filios Israël, ut non cum eis qui easdem terras tenebant, sed pro eis illic habitarent. Verumtamen in Genesi non istæ tantum septem gentes, sed undecim promittuntur semini Abrahæ. Sic enim legitur: « In die illa » diposuit Dominus Deus testamentum ad Abraham, di- » cens: Semini tuo dabo terram hanc, a flumine Ægypti » usque ad flumen magnum, flumen Euphratem, Cenæos » et Genesæos et Cetmonæos et Ceththæos et Pheresæos » et Raphaïm et Amorrhæos et Chananæos et Evæos » et Gergesæos et Jebusæos². » Quæ ita solvitur quæstio, ut intelligamus hanc præcessisse prophetiam, quod in eos fines regnum fuerat porrecturus et dilataturus Salomon, de quo ita scriptum est: « Et omne propositum Salomo- » nis, quo destinaverat ædificare in Jerusalem et Libano

¹ Deut. vii, 1-3. — ² Gen. xv, 18-20.

» et in omni terra potestatis suæ: omnis populus qui » derelictus est a Ceththæo et Amorrhæo et Pheresæo et » Evæo et Jebusæo, qui non erant ex Israël, ex filiis eo- » rum, qui residui erant cum eis in terra, quos non con- » sumpserant filii Israël, et subjugavit eos Salomon in » tributum usque in diem hunc¹. » Ecce residua popu- » lorum debellandorum atque omnino ex Dei præcepto perdendorum subjugavit Salomon in tributum, quos utique secundum Dei præceptum perdere debuit: sed tamen subjugati tanquam tributarii possessi sunt. Paulo post autem ita legitur: « Et erat dominans in omnibus » regibus a flumine usque ad terram Philistiim, et usque » ad fines Ægypti². » Ecce ubi impletum est quod in Genesi Deus ad Abraham loquens, promittensque prædixerat. A flumine quippe hic intelligitur ab Euphrate: magnum enim flumen in illis locis, etiam proprio nomine non addito, potest intelligi. Neque enim de Jordane hoc accipi potest, cum et citra Jordanem et ultra Jordane jam terras Israëlitæ obtinuerant et ante regnum Salomonis. Ergo a flumine Euphrate ex partibus Orientis, usque ad fines Ægypti, quæ pars illis erat ab Occidente, regnum Salomonis Scriptura Regnorum dixit fuisse porrectum. Tunc ergo amplius subjugatum est, quam septem illæ gentes tenebant; ac per hoc tunc in servitum redactæ sunt, non septem, sed undecim gentes. Quod enim in Regnorum libris scriptum est, usque ad fines Ægypti a flumine, cum Scriptura ab Oriente usque ad Occidentem quantum porrectum esset regnum, vellet ostendere: hoc idem in Genesi, cum ab Occidente usque ad Orientem præfiniretur, dictum est, a flumine Ægypti usque ab flumen magnum Euphratem. Flumen quippe Ægypti,

¹ 3 Reg. x, 22, 23 juxta LXX, in Vulgata autem ix, 19. — ² Ibid. juxta LXX, in Vulgata autem iv, 24.

qui finis est disternans regnum Israël ab Ægypto, non est Nilus, sed alius est non magnus fluvius, qui fluit per Rhinocoruram civitatem, unde jam ad Orientem versus incipit terra promissionis. Sic ergo fuerat constitutum filiis Israël, ut septem gentium terras, exterminatis et perditis illi gentibus, ipsi inhabitarent: aliis autem regnarent subditis atque tributariis usque ad flumen Euphratem. Et quamvis in hoc Deo non obtemperassent; quia et ex illis, quas exterminare deberent, obediētes aliquos fecerant: Deus tamen temporibus Salomonis fidem suæ promissionis implevit.

IV. Nunc itaque in libro Jesu Nave quod considerare suscepimus, quomodo erit verum: « Et dedit Deus Israëlī » omnem terram, quam juraverat dare patribus eorum, » et hæreditaverunt eam¹? » Quomodo adhuc vivente Jesu omnem terram dedit, cum etiam reliquias illarum septem gentium nondum superavissent? Nam quod sequitur, « Et hæreditaverunt eam, » verum est; quia ibi erant, ibique consederant. Deinde quod adjungit: « Et requiem » dedit illis Dominus in circuitu, sicut juraverat patribus » eorum², » verum est, quia vivo adhuc Jesu non eis quidem cedebant reliquias illarum gentium, sed nulla earum eos in terris ubi consederant bello lacessere audebat. Ideo dictum est et quod deinde adjungitur: « Non » restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum. » Quod vero sequitur: « Sed omnes inimicos eorum tradidit Dominus illis in manus eorum³: » hos intelligi voluit inimicos, qui obviam ire in bellum ausi sunt. Deinde quod dicit: Non decidit ex omnibus » verbis bonis, quæ locutus est Dominus filiis Israël, » omnia advenerunt⁴, » ita vult intelligi, quia cum jam illi contra præceptum Domini fecissent, quibusdam par-

¹ Josuë xxi, 41. — ² Ibid. 42. — ³ Ibid. — ⁴ Ibid. 43.

cendo ex illis septem gentibus, et eos obediētes faciendo, adhuc tamen inter eos salvi erant. Ideo cum dixisset « Ex omnibus verbis, » addidit « Bonis; » quia nondum evenerant maledicta contemptoribus et transgressoribus constituta. Restat ergo ut quod ait: « Dedit Dominus » Israëlī omnem terram quam juraverat dare patribus » eorum, » secundum hoc intelligatur, quia etsi adhuc erant ex illis gentibus reliquias conterendæ et exterminandæ, vel ex aliis usque ad flumen Euphratem, aut subjugandæ si non resisterent, aut perdendæ si resisterent: tamen in usum eorum relictæ sunt, in quibus exercerentur, ne carnalibus affectibus et cupiditatibus infirmi, repentinam tanquam rerum temporalium prosperitatem modeste ac salubriter sustinere non possent, sed elati citius interirent, quod opportune alio loco demonstrabitur. Omnis ergo illis terra data est; quia et illa pars, quæ nondum fuerat in possessionem data, jam data fuerat in quamdam exercitationis utilitatem.

QUÆSTIO XXII.

Quod ait, « Non restitit quisquam ante faciem illorum » ab omnibus inimicis eorum¹, quæri potest quomodo verum sit, cum de tribu Dan superius scriptum sit, quod eos hostes eorum non permiserint descendere in vallem, et prævaluerint eis in montibus². Sed quod diximus³ cum duodecim filios Jacob Scriptura in Mesopotamia natos commemorasset ubi non fuerat natus Benjamin; hoc etiam hic intelligendum est, quia pro universo populo undecim tribus deputatæ sunt, ea regula, quæ aliis Scripturarum locis nobis satis innotuit. Causa autem si quæritur, cur hæc tribus in ea sorte quæ illi obvenit, non obtinuerit

¹ Josuë xxi, 42. — ² Id. xix, 48, juxta lxx. — ³ Lib. I. Quæstiones in Gen. quæst. 17.

sufficientes terras, et ab eis a quibus tenebantur afflicta sit, in Dei quidem secreto consilio esse credendum est. Verumtamen cum Jacob filios suos benediceret, talia dixit de isto Dan, ut de ipsa tribu existimetur exurrecturus Antichristus¹. Unde nunc dicere plura non suscipimus, cum etiam sic solvi possit hæc quæstio, quia « Non restitit » quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, » cum simul sub unius ducis imperio bellum gererent, antequam singulis tribubus sua defendenda dividerentur loca.

QUÆSTIO XXIII.

« Er in sacrificiis salutarium nostrorum². » Quia pluraliter dicta sunt sacrificia, pluraliter etiam salutaria. Ubi advertendum est diligentius, quemadmodum dici solet sacrificium salutaris, quoniam si Christum acceperimus, quoniam ipse dictus est Salutare Dei³, non occurrit quemadmodum pluraliter possit hoc verbum intelligi. Unus enim Dominus noster Jesus Christus⁴: quamvis dicantur Christi per ejus gratiam, sicut in Psalmo legitur; « Nolite » tangere Christos meos⁵. Sed utrum salutare dici possint, vel salutaria, non facile audendum est: solus enim ipse Salvator corporis.

QUÆSTIO XXIV.

Quod dicit Jesus de sua propinquante morte: « Ego » autem recurro viam, sicut et omnes qui super terram⁶: » in ea interpretatione quæ est ex hebræo inveniemus, » ingredior viam⁷. » Ita ergo accipiendum est quod Septuaginta dixerunt, « Recurro, » sicut dictum est homini:

¹ Gen. XLIX, 17. — ² Josuë, XXII, 23. — ³ Luc. II, 30. — ⁴ I Cor. VII, 6. — ⁵ Psal. CIV, 15. — ⁶ Josuë XXIII, 14. — ⁷ Sic habet Vulgata nostra.

« Donec revertaris in terram unde sumptus es¹: » ut secundum corpus dictum intelligatur. Secundum animam vero, si voluerimus ita accipere, quemadmodum in Ecclesiaste positum est: « Et spiritus revertetur ad Deum, » qui dedit eum²: » non arbitror de omnibus posse dici, sed de iis qui sic vixerint; ut ad Deum redire mereantur, tanquam ad auctorem a quo creati sunt. Neque enim hoc et de illis recte intelligi potest, de quibus dicitur: « Spiritus ambulans et non revertens³. » Iste autem vir sanctus Jesus Nave si non addidisset, « Sicut et omnes qui super » terram, » nulla esset quæstio; neque enim aliud de illo crederemus, quam quo eum dignum esse legimus: cum vero additum est, « Sicut et omnes qui super terram. » mirum si hoc, quod latinus interpret « Recurro » posuit, non magis « Percurro » vel « Excurro » dicendum est, si hoc potest dici quod græcus habet ἀποτρέχω. Omnes enim percurrunt, vel excurrunt hujus vitæ viam, cum ad ejus finem pervenerint. Sed quia hoc verbum positum est, ubi parentes Rebecca dicunt ad servum Abraham: « Ecce Rebecca, ancipiens recurre, et sit uxor domini tui⁴: » ideo et hic ita hoc verbum interpretatum est.

QUÆSTIO XXV.

Quod Septuaginta interpretes habent, « Ed assumpsi » patrem vestrum Abraham de trans flumen, et deduxi » eum in omnem terram⁵: » interpretatio quæ est ex hebræo habet, « Et induxi eum in terram Chanaan⁶. » Mirum est ergo si Septuaginta pro terra Chanaan omnem terram ponere voluerunt, nisi intuentes prophetiam, ut magis ex promissione Dei tanquam factum accipiatur, quod certissime futurum in Christo et in Ecclesia præ-

¹ Gen. III, 19. — ² Eccli. XII, 7. — ³ Psal. LXXVII, 39. — ⁴ Gen. XXIV, 51. — ⁵ Josuë XXIV, 3. — ⁶ Sic habet Vulgata nostra.

nuntiabatur, quod est verum semen Abraham; non in filiis carnis, sed in filiis promissionis.

QUÆSTIO XXVI.

« ET bellaverunt adversus vos qui habitabant Jericho¹. » Quæri potest, quomodo id verum sit, cum clausis portis se murorum ambitu tantummodo tuerentur. Sed recte dictum est, quia et claudere adversus hostem portas, ad bellum pertinet. Non enim miserunt legatos qui poscerent pacem. Unde si dictum esset, « Pugnaverunt adversus vos, » falsum esset. Neque enim bellum continuas pugnas habet, sed aliquando crebras, aliquando raras, aliquando nullas. Bellum est tamen quando est quodam modo armata dissensio.

QUÆSTIO XXVII.

Quid est, quod inter cætera quæ Jesus Nave erga Israelitas Dominum fecisse commemorat dicit, « Misit ante vos » vespas, et ejecit illos a facie vestra²: » quod etiam in libro Sapientiæ legitur³, nec tamen uspiam factum esse in iis, quæ gesta sunt, invenitur? An forte translato verbo, vespas intelligi voluit acerrimos timoris aculeos, quibus quodam modo volantibus rumoribus pungebantur, ut fugerent, aut aërios occultos spiritus, quod in Psalmo dicit, per angelos malignos⁴. Nisi forte quis dicat non omnia, quæ facta sunt, esse conscripta; et hoc quoque visibiliter factum, ut veras vespas velit intelligi.

QUÆSTIO XXVIII.

Quid est, quod dixit Jesus ad populum, « Non poteritis servire Domino, quia Deus sanctus est⁵. » An quia

¹ Josuë xxiv, 11. — ² Ibid. 12. — ³ Sap. xii, 8. — ⁴ Psal. lxxvii, 49. — ⁵ Josuë xxiv, 19.

illius sanctitati perfecta servitute quodam modo contempnari, humanæ fragilitati impossibile est? Quo audito, isti non solum ejus eligere servitutem, sed etiam de adjutorio ejus et misericordia præsumere debuerunt: quam ille intellexit, qui dicit in Psalmo: « Ne intres in iudicium » cum servo tuo; quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens¹. » Isti autem de se potius præsumere delegerunt, quod Deo possent sine ulla offensione servire, ut jam tunc inciperent, quod de illis expressit Apostolus: « Ignorantes enim Dei justitiam, et suam volentes » constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti². » Ita eis jam Lex subintrabat, ut abundaret delictum, et postea superabundaret gratia per Dominum Christum, qui finis est Legis ad justitiam omni credenti³.

QUÆSTIO XXIX.

Quid est quod ait idem Jesus loquens ad populum, « Et » nunc circumauferte deos alienos, qui sunt in vobis, et » dirigite corda vestra ad Dominum Israël⁴. » Non enim credendi sunt adhuc habuisse apud se aliqua gentium simulacra, cum superius eorum obedientiam prædicaverit: aut vero si haberent, post tantas Legis comminationes, illa eos prospera sequerentur; cum sic in eos vindicatum sit quod unus eorum de anathemate furtum fecerat. Denique Jacob dixit hoc eis, qui cum illo exierant de Mesopotamia, ubi sic idola colebantur, ut et Rachel paterna furaretur⁵: sed post illam admonitionem Jacob, dederunt quæ habebant⁶, unde apparuit hoc eis ita dictum esse, quia sciebat eos habere ille qui dixerat. Nunc vero post hanc admonitionem Jesu Nave nullus tale aliquid protulit. Nec tamen putandum est hoc illum inaniter præcepisse;

¹ Psal. clxii, 2. — ² Rom. x, 3. — ³ Id. v, 20. — ⁴ Josuë xxiv, 23. — ⁵ Gen. xxxi, 19. — ⁶ Id. xxxv, 4.

non enim ait: « Et nunc auferte deos alienos si qui sunt in vobis; » sed omnino tanquam sciens esse, « Qui sunt, inquit, » in vobis. » Proinde Propheta sanctus in cordibus eorum esse cernebat cogitationes de Deo alienas a Deo, et ipsas admonebat auferri. Quisquis enim talem cogitat Deum qualis non est Deus, alienum Deum utique et falsum in cogitatione portat. Quis est autem qui sic cogitet Deum quemadmodum ille est? Ac per hoc relinquitur fidelibus, quandiu peregrinantur a Domino, auferre a corde suo irruentia vana phantasmata, quæ se cogitantibus ingerunt, velut talis aut talis sit Deus, qualis utique non est: et dirigere cor ad illum fideliter, ut quemadmodum et quantum nobis expedire novit, ipse se insinuet per Spiritum suum, donec absumatur omne mendacium, unde dictum est: « Omnis homo mendax¹; » et transacta non solum impia falsitate, verumetiam ipso speculo et ænigmate, facie ad faciem cognoscamus, sicut et cogniti sumus: quemadmodum Apostolus dicit: « Videmus nunc per speculum in » ænigmate, tunc autem facie ad faciem: nunc scio ex » parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum². »

QUÆSTIO XXX.

I. « ET disposuit Jesus testamentum ad populum in illo » die, et dedit illi Legem et iudicium in Silo coram tabernaculo Domini Dei Israël. Et scripsit verba hæc in libro » Legis Dei; et accepit lapidem magnum, et statuit illum » Jesus sub terebintho ante Dominum. Et dixit Jesus ad » populum: Ecce lapis iste erit vobis in testimonium, » quia hic audivit omnia quæ dicta sunt a Domino, quæ » cumque locutus est ad vos hodie, et hic erit vobis in » testimonium in novissimis diebus, cum mentiti fueritis » Domino Deo vestro³. » Hæc verba qui non in superficie

¹ Psal. cxv, 11. — ² I Cor. xiii, 12. — ³ Josuë xxiv, 25-27.

tantum audiunt, sed aliquanto altius perscrutantur, nequaquam tantum virum tam insipientem putare debent, ut verba Dei quæ locutus est populo, inanimam lapidem audisse crediderit: qui etiamsi ab artifice in hominis similitudinem effigiatus esset, inter illos utique deputaretur, de quibus in Psalmo canitur: « Aures habent, et non au- » dient¹. » Neque enim idola gentium aurum et argentum sola non audiunt, et si lapidea sint audiunt. Sed per hunc lapidem profecto illum significavit, qui fuit lapis offensionis non credentibus Judæis, et petra scandali², qui cum reprobaretur ab ædificantibus, factus est in caput anguli³: quem præfiguravit et illa petra, quæ potum sitiienti populo, ligno percussa profudit⁴; de qua dicit Apostolus: « Bibebant autem de spiritali sequenti petra, » petra autem erat Christus⁵. Unde et cultellis petrinis populum circumcidit iste ductor egregius: qui cultri petrini cum illo etiam sepulti sunt⁶, ut profundum mysterium demonstrarent posteris profuturum. Sic ergo et istum lapidem, quanquam visibiliter statutum, spiritualiter debemus accipere, in testimonium futurum Judæis infidelibus, hoc est, mentientibus; de quibus dicit Psalmus: « Inimici » Domini mentiti sunt ei⁷. » Neque enim frustra, cum jam Dei famulus Moyses, vel potius per eum Deus disposuisset ad populum testamentum, quod in arca erat, quæ dicta est arca testamenti, et in libris Legis tanta sacramentorum et præceptorum multiplicitate conscriptis⁸, tamen etiam hic dictum est, « Disposuit Jesus ad populum » testamentum in illa die. » Repetitio quippe testamenti Novum Testamentum significat; quod significat et Deuteronomium, quod interpretatur secunda Lex; quod

¹ Psal. cxii, 11, 6. — ² I Petr. ii, 8. — ³ Psal. cxvii, 22. — ⁴ Exod. xvii, 6. — ⁵ I Cor. x, 4. — ⁶ Josuë v, 2. — ⁷ Psal. lxxx, 16. — ⁸ Exod. xxiv, 3 et seqq.

significant et prioribus con fractis tabulæ renovatæ¹. Multis enim modis significandum, quod uno modo implendum fuit. Jamvero quod sub terebintho statutus est lapis, hoc significat, quod virga ad petram ut aqua proflueret; quia neque hic sine ligno statutus est lapis. Ideo autem subter, quia non fuisset in cruce exaltatus, nisi humilitate subjectus; vel quod illo tempore, quo id faciebat Jesus Nave, adhuc obumbrandum mysterium fuit. Terebinthi etiam lignum medicinale lacrymam exsudat, quæ arbor a Septuaginta interpretibus hoc loco posita est, quamvis secundum alios interpretes quercus legatur.

II. Mirum est sane quod saltem in novissimis suis verbis, quibus populum allocutus est Jesus homo Dei, nihil eos objurgavit, ex eo quod his gentibus pepercerunt, quas Dominus usque ad internecionem cum anathemate perdendas esse præcepit. Sic enim scriptum est: « Et factum est, postquam invaluerunt filii Israël, et fecerunt » Chananæos obaudientes, exterminio autem eos non » exterminaverunt². » Nam primo id eos non potuisse, Scriptura testata est: sed nunc posteaquam prævaluerunt, ita ut facerent obaudientes, quod non etiam exterminaverunt, utique contra præceptum Domini factum est; quod non est cuiquam factum, cum Jesus exercitum duceret. Cur ergo non eos objurgavit allocutione novissima, quod in hoc Domini præcepta neglexerunt? An forte quia prius dixit eos Scriptura non potuisse, utique antequam prævalerent, etiam cum prævaluissent timuisse credendi sunt, ne forte paratis obaudire, si parcere noluisent, acrius eos adversum se ex ipsa desperatione pugnare compellerent, et eos superare non possent? Hunc ergo ei humanum timorem Dominus noluit imputare, etsi apparet in eo quædam subdefectio fidei, quæ si fortis in eis esset,

¹ Exod. xxxiv, 1. — ² Josué xvii, 13.

ea sequerentur quæ ipsum Jesum bellantem secuta sunt. Quia vero non in eis tanta fides fuit, etiam cum adversariis suis prævaluissent, pugnare cum eis usque ad internecionem eorum timore non ausi sunt. Quem timorem, ut dixi, non de malitia, neque de superbia vel contemptu præcepti dominici, sed de animi infirmitate venientem, noluit eis Dominus imputare, cum eis per Jesum novissima loqueretur. Unde et Apostolus: « Alexander, inquit, » ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi Dominus » secundum opera ipsius¹. » De his autem qui eum periclitantem non malitia, sed timore deseruerant, ita locutus est: « In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed » omnes me dereliquerunt: non illis imputetur². »

¹ 2 Tim. iv. — ² Ibid. 16.